

BİR OSMANLI MÜZECİSİ VE ARKEOLOĞU: OSMAN HAMDİ BEY

Büşranur Gündüz

nurrrgunduz@gmail.com, ORCID: 0009-0000-9688-8187

İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih, İstanbul, Türkiye

ÖZET: Osmanlı Devleti son dönemlerinde gelişmeleri takip etmek amacıyla Avrupa'nın çeşitli ülkelerine öğrenciler gönderilmiştir. İbrahim Edhem Paşa, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya eğitim için gönderdiği ilk öğrenciler arasında olup bir dönem nazırlık, sadrazamlık gibi üst makamlarda görev almış aydın biridir. Oğlu Osman Hamdi'yi de iyi bir eğitim alması amacıyla Fransa'ya göndermiştir. Türk Ressam olarak bilinen Osman Hamdi Bey, bürokrasi, diplomasi, sanat, arkeoloji gibi birçok farklı alanda çalışmalar yapmış; ülkesini sanat, arkeoloji, tarih alanlarında ileriye taşımak için çaba göstermiş önemli bir şahsiyettir. Osman Hamdi, Fransa'da hukuk eğitimi alırken bir yandan sergileri ve müzeleri ziyaret etmiştir. Resim ve arkeolojiye olan ilgisi sonucu Paris Güzel Sanatlar Okulu'na kaydolmuştur. Burada dönemin önemli sanatçılarından aldığı sanat derslerinin yanı sıra arkeoloji ve asar-ı atika dersleri almıştır. Avrupa'nın bu alanlarda ne kadar bilinçli ve sistemli olduklarını görmüş, ülkesine döndüğünde bu bilinci oluşturmak için çeşitli çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmaların başında yapılan kazıların başında bizzat bulunması, eski eserlerin yurtdışına kaçırılmasına engel olmak amacıyla çıkartılmasına vesile olduğu Asar-ı Atika Nizamnamesi ve inşa ettirdiği Osmanlı'nın ilk güzel sanatlar okulu olan Sanayi-i Nefise Mektebi gelmektedir. Avrupa'da aldığı eğitimi kendi topraklarına getirmek amacıyla açtığı güzel sanatlar okulunda önemli mimar ve sanatçılar tarafından öğrenciler yetiştirilmiştir. Osman Hamdi Bey müze müdürü olduktan sonra sahaya inmiş arkeolojik kazı çalışmalarına başkanlık etmiştir. Kendisi ilk Türk arkeolog unvanının da sahibidir. Bu çalışmada Osman Hamdi Bey'in müzecilik ve arkeoloji alanlarına katkıları ele alınmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden dokümantasyon tekniği ile hazırlanan bu makalede Osmanlı son dönemi aydın şahsiyetlerinden Osman Hamdi Bey farklı yönleriyle tanıtılmış ve çalışmalarının Türk müzeciliği ve arkeolojisi için önemi açıklanmıştır.

ANAHTAR KELİMELEER: Osman Hamdi Bey, İstanbul Arkeoloji Müzesi, Asar-ı Atika Nizamnamesi, Müzecilik, Arkeoloji

AN OTTOMAN MUSEOLOGIST AND ARCHAEOLOGIST: OSMAN HAMDİ BEY

ABSTRACT: In the last periods of the Ottoman Empire, students were sent to various countries of Europe in order to follow the developments. İbrahim Edhem Pasha was among the first students sent to Europe for education by the Ottoman Empire and was an enlightened person who served in high positions such as minister and grand vizier for a period. He also sent his son Osman Hamdi to France for a good education. Osman Hamdi Bey, known as the Turkish painter, worked in many different fields such as bureaucracy, diplomacy, art and archeology; he is an important figure who strived to move his country forward in the fields of art, archeology and history. Osman Hamdi visited exhibitions and museums while studying law in France. As a result of his interest in painting and archaeology, he enrolled in the Paris School of Fine Arts. Here, in addition to the art lessons he took from important artists of the period, he also took archaeology and asar-ı atika courses. He saw how conscious and systematic Europeans were in these fields, and when he returned to his country, he carried out various studies to create this awareness. Among these efforts were his personal presence at the head of the excavations, the Asar-ı Atika Regulation, which he was instrumental in enacting in order to prevent the smuggling of antiquities abroad, and the Sanayi-i Nefise Mektebi, the first fine arts school of the Ottoman Empire, which he built. The school of fine arts, which he opened in order to bring the education he received in Europe to his own land, trained students by important architects and artists. After becoming the director of the museum, Osman Hamdi Bey went into the field and headed archaeological excavations. He was also the first Turkish archaeologist. In this study, Osman Hamdi Bey's contributions to the fields of museology and archaeology are discussed. In this article, which is prepared with the documentation technique, one of the qualitative research methods, Osman Hamdi Bey, one of the intellectual figures of the late Ottoman period, is introduced in different aspects and the importance of his works for Turkish museology and archaeology is explained.

KEYWORDS: Osman Hamdi Bey, Istanbul Archaeology Museum, Asar-ı Atika Regulation, Museology, Archaeology

Gönderim Tarihi: 07.06.2024

Kabul Tarihi: 27.07.2024

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13141019>

1. GİRİŞ

Arkeoloji, geçmişten geleceğe bir köprü kurarak insanlık tarihine ışık tutar ve birçok farklı alanda değerli katkılar sağlar. Bu yüzden, arkeoloji çalışmaları hem akademik hem de pratik açılarından büyük önem taşır. Müzecilik ise bir toplumun kültürünü tanıması ve devam ettirmesi için oldukça önemlidir. Türk toplumunda müze kurumu çok geç kurulmuş, aktif rol oynamaya ise Osman Hamdi Bey dönemiyle birlikte başlamıştır. Avrupa’da eğitim gördüğü dönemde edindiği bilgi ve deneyimleri ülkesine kazandırmak için adımlar atmıştır. Osmanlı Devleti’nde sanat, arkeoloji ve müzecilik alanlarında önemli çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar sayesinde yaşadığı topraklarda arkeoloji bilincinin oluşmasına ve eski eserlerin korunmasına öncülük etmiştir. Eski eserlerin korunması için nizamname hazırlatmış ve arkeoloji çalışmalarında aktif rol oynamıştır. Bu çalışma Osman Hamdi Bey’in arkeoloji ve müzecilik alanındaki çalışmalarını, katkılarını ele almaktadır. Osman Hamdi Bey, sanatçı kişiliğinin yanı sıra müzecilik ve arkeolojiye büyük katkıları bulunan önemli bir şahsiyettir. Bu çalışmanın amacı Osman Hamdi Bey’in yaptığı katkıların Türk Müzeciliği açısından önemini ortaya koymak ve sanatçıyı bu yönüyle tanıtmaktır.

2. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada nitel, dokümantasyon tekniği kullanılmıştır. İlgili literatürün taranması biçiminde gerçekleştirilmiştir. Bu tekniği seçmemin sebebi, konunun başka yöntemler ile araştırmaya uygun olmamasıdır.

2.1. Tarihte Müzecilik

Müze kelimesi, Grek mitolojisinde dokuz ilham perisinden biri olan Mousa’dan türetilmiştir. “Mouseio”nun sözlükte “Musalar”ın yeri/tapınağı anlamına gelmektedir (Keleş, 2010). International Council of Museums (ICOM)’ a göre müzeler, “tarihi-arkeolojik eserlerin ve tabiattan toplanmış nesnelerin teşhir edildiği mekanlar, tabii parklar, nebatat ve hayvanat bahçeleri, akvaryumlar ve halkın ziyaretine açık biçimde düzenlenmiş tarihi ören yerleri” olarak tanımlanmıştır (Yücel, 2023).

Müze, tarihte karşımıza ilk Antikçağ’da Atina Akropolündeki Propylai’nin bir salonunda Pinakotheka (resim deposu) olarak çıkmaktadır. Mouseion kelimesi ise ilk olarak Helenistik dönemde I. Ptolemaios Soter’in İskenderiye’de açılan akademik merkez için kullanılmıştır. Aynı dönem Bergama Kralları saraylarında klasik Grek heykellerinden küçük koleksiyonlar biriktirmeye başlamıştır. İlerleyen dönemlerde Romalılar da heykelleri önemli görülen binaların açık alanlarında halkın ziyaretine açmıştır. Günümüze kadar müzecilik kavramı gelişmeye ve değişmeye devam etmiştir (Yücel, 2023).

2.2. Türk Müzeciliği

Selçuklu ve Osmanlı sultanları hakim oldukları toprakların tarihi eserlerinin korunması için çalışmalar yaptırmıştır. Bazı araştırmalarda Türk müzeciliğinin temeli Selçuklulara kadar dayandırılmaktadır. Bunun nedeni eserlerinde yok olmalarını önlemek amacıyla daha önceki medeniyetlere ait işlenmiş parçaları kullanış olmalarıdır. Selçuklu dönemine ait Konya- Ilgın arasındaki Selçuklu Kervansarayının cephelerinde karşımıza çıkan Antik Roma ve Bizans çağına ait kitabe ve işlenmiş mimari parçaları örnek olabilir. Yine Osmanlı döneminde müzeciliğe benzer bir yaklaşımlar eski, nadir, değerli ganimetler, parçalar, eserler saklanmıştır. Bu gibi örnekler sonucu Türk müzeciliği 1100’lü yıllara tarihlenmektedir (Tataroğlu, 2011).

Osmanlı Devleti’nde müze kurumu XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren oluşmaya başlamıştır. Bu dönem, yenileşme hareketleri amacıyla açılan kurumlarda, faaliyetlerde Avrupalı uzmanlardan yardım alınmıştır. Müze kurumu da Avrupalı uzmanların yardımıyla temellendirilmiştir (Kuruloğlu, 2010).

1845 senesinde Tophane-i Amire Müşirliği’nde görev alan Fethi Ahmet Paşa, Türkiye’de ilk müzenin kurulmasına öncülük etmiştir. İstanbul’un fethinden itibaren Osmanlı Devleti’nin kullandığı ya da ganimet olarak alınan silahlar, savaşta kullanılan diğer araçlar Aya İrini Kilise’sinde depolanmaktaydı (Özkasım & Ögel, 2005). Zamanla Aya İrini Kilisesi’nde antika eşyaları toplayarak başlayan müze başlarda iki kısımdan oluşmaktaydı. Müzede başlarda eski eserler (Mecmua-ı Asar-ı Atika) ve eski silahlar (Mecmua-ı Esliha-ı Atika) sergilenmekteydi. Albert Dumont tarafından koleksiyon kataloğu tasarlanmıştır (Tataroğlu, 2011).

İlerleyen dönemlerde Maarif Nazırı Saffet Paşa müzenin teşkilatlandırılması amacıyla diğer bölgelerdeki eserlerin İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir. Eserlerin gelmesiyle birlikte müzenin adı "Müze-i Hümayun" olarak değiştirilmiştir. Müzenin müdürlüğünü yapması için Galatasaray Lisesi öğretmeni İngiliz asıllı Mr. Edward Goold tayin edilmiştir. 1871'de müze kapatılmış bakımı için Avusturyalı Tenzio görevlendirilmiştir. 1872 yılında müze yeniden kurulmuş, Alman Dr. Phillip Anton Dethier müdür olarak tayin edilmiştir. Dethier, müze müdürlüğü yaptığı dönemde eser sayısını arttırmak için çalışmalar yürütmüştür. 1873 yılında Kıbrıs'tan seksen sekiz sandık tarihi eser getirilmiştir. Bu eserler nedeniyle oluşan yer sıkıntısı için Dethier, yeni müze binası yapılmasını teklif etmiştir. Maliyetinin yüksek olması gerekçesiyle Çinili Köşk'ün restore edilmesi uygun görülmüştür. Restore aşamasında Avrupalı bir mimar olan Mösyö Monterano ile çalışılmıştır. Müze olarak kullanılacağı için binada büyük değişikliklere gidilmiştir. Eserlerin görünmesi için aydınlık alan yapılmaya çalışılmış bu nedenle çatısı kaldırılmıştır. Binaya gösterişli bir giriş eklenmiştir. Bu süreçte maddi gelir için eserlerden bazılarının satıldığı kayda geçmiştir (Meriç, 2011).

2.3. Osman Hamdi Bey'in Eğitimi ve Mesleki Kariyeri

Osman Hamdi Bey, 30 Aralık 1842'de İstanbul'da doğmuştur. Sadrazam İbrahim Edhem Paşa ve Fatma Hanım'ın oğludur. Beşiktaş'ta başlayan eğitim hayatına, 1856 Mekteb-i Maarif-i Adliyye'de devam etmiştir (Gündüz, 2023).

Osman Hamdi Bey'in babası Edhem Bey, Batı'da eğitim görmüş, Osmanlı Devleti'nde "nazırlık", "sadrazamlık" gibi üst düzey görevlerde bulunmuş, açık fikirli, aydın biriydi (Erol, 2019). İyi bir eğitim alması amacıyla Osman Hamdi'yi Fransa'ya göndermiştir. Osman Hamdi Avrupa'da eğitim aldığı ve seyahat ettiği dönemlerde sanat, müzecilik, arkeoloji alanlarına bakışlarını anlamaya ve kendi topraklarına getirmeye çabalamıştır (Şahin, 2019). 1857 yılında hukuk eğitimi için Paris'e gitmiş ve burada Paris Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nda resim dersleri de almaya başlamıştır. Bu dönem arkeolojiye ilgisi başlamış ve asarı atika dersleri almıştır (Türkseven, 2010).

Dönemin ünlü oryantalist ressamı Jean-Leon Gérôme ve Boulanger'in atölyelerinde çalışmıştır (Tataroğlu, 2011). 1858'de yaptığı Sırbistan ve Viyana seyahatlerinde müzeleri ve resim sergilerini inceleme fırsatı bulmuştur. 1867 yılında Süleyman Seyyid ve Şeker Ahmed Paşa ile II. Milletlerarası Paris Sergisi'ne katılmış ve arkadaşlarıyla birlikte madalya almıştır. On iki yıl süren Paris yolculuğunun ardından 1869 yılında İstanbul'a dönmüştür (Gündüz, 2023).

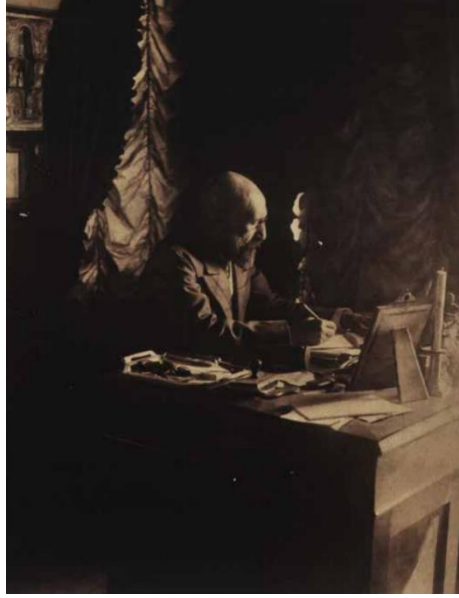
Osman Hamdi Bey, ressam, arkeolog, müzeci ve yazar bilinen kimliklerinin yanında bürokraside, diplomatlıkta çeşitli görevler almıştır. Ancak memuriyet alanındaki çalışmalarıyla ilgili bilgiler kaynak yetersizliği nedeniyle kısıtlıdır.

Bağdat Valisi Midhat Paşa'nın Vilâyet Umur-ı Ecnebiyye müdürlüğü teklifini kabul edip iki sene Bağdat'ta görev almıştır (Tataroğlu, 2011). 1872 yılında İstanbul'a dönmüş ve sarayda teşrifat-ı hariciyye müdür muavinliği yapmıştır. 1873'te Viyana'da milletlerarası sergiye komiser olarak görevlendirilmiştir (Gündüz, 2023).

1875 yılında Hariciye Umur-ı Ecnebiyye kâtibi olarak görevlendirilmiştir. Bir sene sonra Sultan Abdülaziz'in tahtan indirilmesiyle görevden alınmıştır. Matbuat-ı Ecnebiyye müdürlüğünde görevlendirilmiştir. 1877'de Beyoğlu Belediyesi Altıncı Daire müdürlüğüne atanmış burada da bir sene görev yapmıştır. Osmanlı-Rus savaşının 1878'de sona ermesiyle bu görevden ayrılıp büyük sevgisi resme yönelmiştir. 1880-1881 yıllarında İstanbul'da iki sergiye katılmıştır (Gündüz, 2023).

2.4. Osman Hamdi Bey'in Müze Müdürü Olması

1877'de Maarif Nezareti'ne bağlı olarak müze kurulmuştur. Osman Hamdi Bey bu müzenin komisyonunun sekiz üyesinden biridir. Müze-i Hümayun'un müdürü Philipp Anton Dethier'in vefatından sonra 4 Eylül 1881 yılında müze müdürlüğü görevi verilmiştir (Türkseven, 2010).

Resim 1: Osman Hamdi müzedeki yazıhanesinde, 1906 (Eldem, 2010)

Osman Hamdi Bey müdürlük yapmaya başlamadan otuz yılı aşkın süredir faaliyette bulunan Müze-i Hümayun'da sistematik bir çalışma yürütülmemiştir. 11 Eylül 1881'de Müze Müdürlüğü'ne atandıktan sonra birçok medeniyete ev sahipliği yapan Osmanlı topraklarında “milli kazılar” dönemi başlamıştır (Tataroğlu, 2011). Çalışmaları sadece Osmanlı dönemi için değil genel olarak Türk müzeciliği ve arkeoloji için önem arz etmektedir.

Müze müdürlüğüne başladıktan sonra kültür ve sanat alanındaki çalışmaları artmıştır. Müzedeki eski eserleri Fransız Arkeolog M. Salomon Reinach'a tasnif ettirmiştir (Türkseven, 2010). Osmanlı Devleti topraklarında bulunan tarihi ve sanatsal değeri bulunan tüm eserleri tek çatı altında toplama gayesine girmiştir. Bu gaye sonucu Müze-i Hümayun İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne evrilmiştir.

İlk olarak İstanbul Arkeoloji Müzesi bahçesinde yer alan Çinili Köşk'ü restore ettirmiştir. Eser sayısının artması ile müze, 1880 senesinde Çinili Köşk'e taşınmıştır. 1882 yılına gelindiğinde yeni müze binası inşa ettirmiştir. Dönemin ünlü Fransız mimarı Alexandre Vallaury tarafından tasarlanan İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne korumaya alınan eserlerin artmasıyla bölümler eklenmiştir (Gündüz, 2023). 1892 yılına gelindiğinde Türkiye'nin ilk müze binası ikinci katın da eklenmesiyle “lahitler müzesi” olarak açılmıştır (Meriç, 2011). Sadece Türk-İslam eserleri değil Eti eserleri de Türk kabul edilmiş ve sergilenmiştir (Çal, 2009).

Resim 2: Osman Hamdi Bey'in Çinili Köşk'ün içini resmettiği ve sergilenen eseri Ab-ı Hayat Çeşmesi (Gündüz, 2023)

Yeni müze gelen eserlerle kısa sürede dolmuş ve kuzey tarafına ikinci bina inşa edilmiştir. 1904 senesinde ikinci bina da yetmeyince üçüncü binanın inşasına başlanmıştır. Çinili Köşk yeni binaların yapılmasının ardından yalnızca İslam eserlerinin sergilendiği bir müze halini almıştır. Çinili Köşk ile başlayan müze macerasının yirmi sene gibi kısa bir sürede Avrupa'daki müzeler seviyesine gelmesi müze tarihi açısından önemli bir olaydır (Mansel,1959).

Müzenin üst katı araştırma yapılabilmesi için kütüphane yapıldı. Kütüphanenin ilk koleksiyonu Dimosten Baltacı Bey'in bağışladığı kitaplardan oluşmaktaydı. Kütüphane de müze gibi Osman Hamdi Bey'in gayretleriyle kısa sürede büyüdü. Hamdi Bey'in çalışmaları Avrupa'da takdirle karşılanmış kütüphane için Almanya, İngiltere ve Fransa'dan eserler gönderilmiştir (Mansel, 1959).

Osman Hamdi Bey müzeyi eser sayısı bakımından ileriye taşıdığı gibi inşa ettirdiği müze binası, sergi salonları, kütüphanenin zenginleşmesi bakımından da geliştirmiştir.

2.5. Asar-ı Atika Nizamnameleri

Asar-ı Atika, Osmanlı Devleti'nde tarihi ve sanatsal değeri bulunan eserleri açıklamak için kullanılan terimdir. Bu eserler çeşitli nedenlerle korunup gelecek nesillere aktarılmak istenen değerli parçalardır. Teriminin Türkiye'de kullanılmaya başlanması Osmanlı Devleti'nin batılılaşma dönemine denk düşmektedir. Osmanlı entelektüelleri Avrupa seyahatlerinde kültürel gezilerde bulunup, eski eserlere verilen değeri, yapılan müzeleri görmüş ve kendi topraklarına getirme gayretine girmişlerdir (Önge, 2018).

Osmanlı Devleti'nde 1869, 1874, 1884 ve 1906 yıllarında toplamda dört Asar-ı Atika Nizamnamesi çıkarılmıştır. Bu nizamnameler birbirinden bağımsız olmamakla birlikte ihtiyaç ve eksiklikler nedeniyle çıkarılmıştır. Eski eserlerle ilgili çıkartılan ilk yasa 13 Kasım 1869 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi'dir (Önge, 2018). Yedi maddeden oluşan nizamnamede izinsiz kazıların ve eser kaçırılmasının önüne geçmek amaçlanmıştır. Asar-ı Atika'nın neyi kapsadığı manasıyla belirtilmediği için tam anlamıyla amacını yerine getirememiştir. Bu nizamnameye göre tüm eski eserler devlete aittir (Saatçı Ata, 2021).

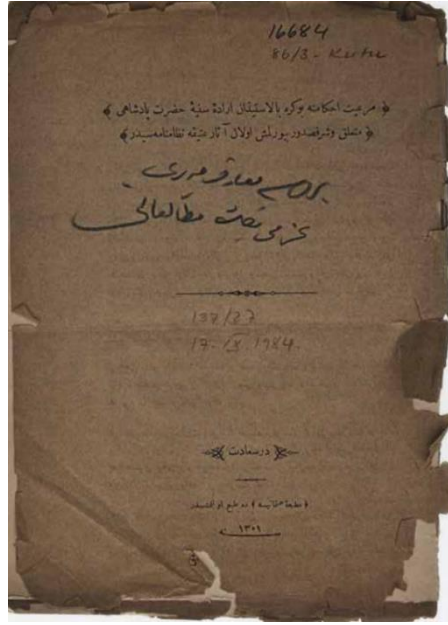
Dethier, müze müdürlüğü yaptığı dönemde 7 Nisan 1874 yılında kısıtlı kapsama alanı olan bir Asar-ı Atika Nizamnamesi çıkartmıştır. Bu nizamnamede asar-ı atika'nın tanımına yer verilmiş ve eski zamanlardan kalmış her türlü eşya asar-ı atika kabul edilmiştir. Bu eşyaların eski paralar ve taşınır-taşınmaz diğer eşyalar olarak ikiye ayrıldığı belirtilmiştir. İlk nizamnamede olduğu gibi arkeolojik buluntuların korunması amaçlanmıştır. Bu nizamname değerli eserlerin yurtdışına götürülmesine engel olamamıştır (Tataroğlu, 2011).

1874 Asar-ı Atika Nizamnamesi'nde eleştirilen başka sıkıntılar da bulunmaktaydı. Bunların başında eski eserlerin artık sadece devlete ait değil; devlet, kazı görevlisi ve arazi sahibi arasında paylaştırılmış olmasıydı. Dethier dönemi nizamnamesi, 1869 nizamnamesinden daha geridedir ve eser kaçakçılığının önünü açmaktadır (Saatçı Ata, 2021).

Osmanlı Devleti'nde eski eserler ile ilgili hassasiyet 18. yüzyılda Osman Hamdi Bey'in müdürlüğünden itibaren gösterilmeye başlanmıştır. 1874'ten itibaren eski eser kavramı genişletilmiştir.

Osman Hamdi Bey müze müdürü olarak tayin edildiğinde daha kapsamlı bir nizamname için çalışmaya başlamıştır. 1884 yılında Türk Müzeciliği önemli bir adım atmış ve Asar-ı Atika Nizamnamesi'ni yürürlüğe koymuştur. Eski eserler daha ayrıntılı biçimde açıklanmıştır. Bu yasanın birinci maddesine göre eski eserler ülke topraklarının eski sakinlerine ait eserleri de kapsamaktaydı (Önge, 2018). Eski eserlerin devlet malı olmuş ve yurt dışına götürülmesi yasaklanmıştır.

Resim 3: 1884 Asar-ı Atika Nizamnamesinin kitapçığının Bursa Maarif Müdürü Azmi Bey'e ait nüzhası. İstanbul, 1301-1884. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi. (Eldem, 2010)

Nizamnameye göre eski eserler şu şekilde açıklanmıştır (Önge, 2018);

“Altın, gümüş ve bunun gibi eski paralar, tarihle ilgili bilgileri içeren yazıların kazındığı levhalar, oyma resim ve nakışlar, taş ve toprak ve diğer madenlerden sanat ve süsleme ile ilgili eşya, kaplar, silahlar, aletler, semboller, yüzük taşları, mabed ve saraylar, sirk denilen eski oyun yerleri, tiyatrolar, istihkâmlar, köprüler ve su kemerleri, ceset ve eşya gömülü olduğu bilinen tepeler ve türbeler, dikili taşlar ve hatırası olan eserler ve süslemelerden olan yapılar, heykeller, sütunlar ve her cins oymalı taşlar âsârı atika'dır.”

Tüm eserlerin Müze-i Hümayun'a gönderilmesini sağlamıştır. Müzecilik dalındaki çalışmalar zamanla müze bilincinin yerleşmesini sağlamıştır. Bu dönem Osman Hamdi Bey'in babası Edhem Bey, Dahiliye Nazırlığı görevini icra ederken vilayetlere eski eserleri koruyup İstanbul'a gönderilmesi için talimat vermiştir (Türkseven, 2010).

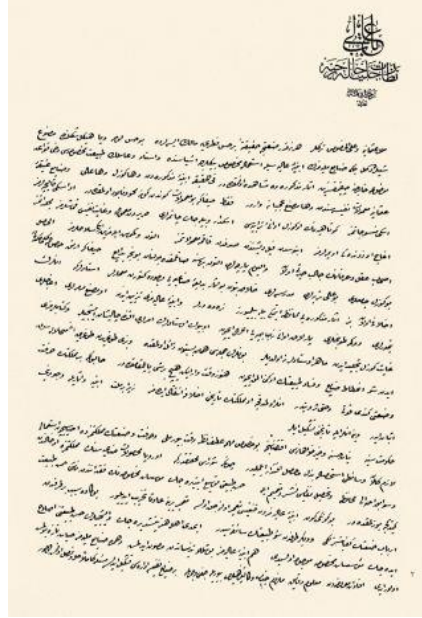
Osman Hamdi Bey'in öncülük ettiği 22 Şubat 1884 Asar-ı Atika Nizamnamesi çıkarılana kadar Osmanlı Devleti'nin eski eserlere tutumu Avrupa tarafından eleştirilmekteydi (Saatçı Ata, 2021). Müzecilik anlamında atılın hızlı adımlar ve kısa süredeki gelişme ise takdir edilmiş ve Osman Hamdi Bey'e bu alana katkılarından dolayı nişan verilmiştir.

1973 yılına kadar Türkiye'de eski eserlerle ilgili tek yasa olarak uygulamada kalmıştır. 1907 senesinde Usul-i Mimari-i Osmani isimli bir kitap yazdı (Gündüz, 2023).

Osman Hamdi Bey, Doğu eserlerine yeterli değerin verilmediği ve korunmadığı kanaatindeydi. Bunun sonucu 1906 Asar-ı Atika Nizamnamesi çıkartılmış ve İslam eserlerine de aynı değerin verilmesi amaçlanmıştır (Saatçi Ata, 2021).

2.6. Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Açılması

Osman Hamdi Bey, Sanayi-i Nefise Mektebini hayata geçirmiştir. Resmi adı “Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şahane” olan bu okul; resim, heykel, mimarlık ve hakkaklık alanlarında eğitim vermekteydi. Osmanlı Devleti'nin ilk sanat okuluymdu. Binanın tasarımını Osman Hamdi Bey'in isteği üzerine dönemin ünlü mimarı Alexandre Vallaury yapmıştır.

Resim 4: Sanâyi-i Nefise Mektebi'nin kuruluş gerekçesi ve ilk tâlimatnâmesinin birinci sayfası (BA, Dahiliye, nr. 67709) (Ürekli, 2023)

Fransa'da aldığı sanat eğitimini İstanbul'a taşımız ve öğrencilerin iyi eğitim alabilmeleri için önemli sanatçıları eğitici olarak göreve getirmiştir (Ürekli, 2023). Mimar Valaury, Mimar Bello, Ressam Valeri, Mimar Vedat, Ressam Varnia ve Ressam Adil mektepte eğitim veren eğitimciler arasında yer almıştır (Ürekli, 2023).

İlk yıl yirmi öğrenciyle eğitime başlayan sanat okulu o dönem müzeye bağlıydı. On beş- yirmi beş yaş arası idadi mezunu ya da günümüz yetenek sınavlarına benzer sınavı başarıyla geçen öğrenciler okula kabul ediliyordu. Okulun bir yıl hazırlık sınıfın ek olarak tarih, asar-ı atika, fenn-i tezyinat dersleri tüm bölümler için zorunluymdu. 1889 yılından itibaren de başarılı kabul edilen öğrenciler Avrupa'ya gönderilmiştir. Orada eğitim alan öğrenciler Sanayi-i Nefise Mektebi kadrosuna dahil edilmiştir (Ürekli, 2023).

Mektebin nizamnamesi Paris Güzel Sanatlar Akademisine paralel olarak hazırlanmıştır (Türkseven, 2010). Osman Hamdi Bey; 1883 yılında eğitime başlayan sanat okulunun kuruluşundan, vefatına kadar müdürlüğünü yapmıştır (Gündüz, 2023).

2.7. Arkeoloji Alanındaki Gelişmeler

Arkeoloji, geçmişi kazı gibi çalışmalar sonucu bulduğu verilere dayandırarak açıklamaya çalışan bilim dalıdır. Osmanlı Devleti'nde arkeolojik kazı çalışmaları yapılsa da yabancı arkeologlar tarafından ekonomik sebepler nedeniyle yürütülmekteydi. 19. yüzyıldan itibaren kazılar, tarihi değer gayesiyle yapılmıştır. Osman Hamdi Bey, Müze-i Hümayun müdürü olarak birçok kazının yapılmasına imkan sağlamış ve başkanlık etmiştir. Kazı yapılan alanlarının ve buluntularının nasıl kullanılması gerektiği ile ilgili çalışmalar da yürütmüştür (Eldem, 2010). Kendisi ilk Türk arkeolog unvanının da sahibidir.

Müzecilik faaliyetinin başarılı olup olmadığını müzenin eski eserlerle doluluk oranından çıkartabiliriz. Müze-i Hümayun kısa sürede eserlerle dolmuş taşmış çevresinde ek binalara ihtiyaç

olunmuştur. Müze için sistematik olarak kazıların yapılması ve eserlerin taşınması ihtiyacı doğmuştur (Saatçi Ata, 2021).

Osman Hamdi Bey 1883- 1895 yılları arasında birçok kazıda bulunmuştur. Bu kazılar arasında ün kazanmasını sağlayan Lübnan Sayda kazısı oldukça önemlidir. Günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzesinin en görkemli eseri olan İskender Lahdi bu kazıda çıkartılmıştır (Türkseven, 2010).

Resim 5: İskender Lahdi, İstanbul Arkeoloji Müzesi (Gündüz, 2023)

Sayda kazısında bulunan lahitlerin İstanbul'a getirilmesinin ardından Osman Hamdi Bey kazının raporunu çıkartmıştır. Revue Archéologique'de yayınlanan bu rapor arkeoloji camiasının dikkatini çekmiştir (Sönmez, 2020).

Sayda kazısının yapıldığı arazinin sahibi Mehmet Şerif Efendi'ye verilecek ödül konusunda meblağının yüksekliği nedeniyle tartışmalar çıkmıştır. Meclis-i Mahsus, ücretin çok olduğu ve verilemeyeceği kararına varmıştır. Osman Hamdi Bey bu ödülün verilmesinin diğer arazi sahiplerine teşvik ve güven vermek için önemli olduğunu belirtmiştir. Nizamnamenin bu maddesine uyulmaması halinde hem adaletsizliğe hem de eski eserlerin daha iyi paralar karşılığında yurtdışına kaçırılmasına zemin hazırlanacağından bahsetmiştir. Bu düşüncesi haklı bulunmuş ve Mehmet Şerif Efendiye 1.500 lira ile üçüncü rütbeden Mecidiye nişanı verilmiştir. Sadece Mehmet Şerif Efendi'yle kalınmamış, eserlerin İstanbul'a getirilmesinde görev alanlara da nişan verilmiştir (Sönmez, 2020).

Nemrud dağı, Sayda, Lagina, Tralles (Aydın), Alabanda, Rakka, Boğazköy, Alacahöyük, Akalan, Langaza, Sakçagözü, Sidamara, Bozüyük, Rodos, Taşoz (Bozcaada), Yortan, Notion, Kade, Gorikos, Tedmür, Mahmudiye (Spara) kazıları yapılmıştır. H. Schliemann'ın Truva'da yaptığı kazıya da katılmıştır (Gündüz, 2023).

1887 yılında Dimosten Baltacı Bey'le İskender ve Ağlayan Kızlar lahitlerinin bulunduğu Sayda kazısını başlatmıştır. Bergama kazılarında, Nemrud dağında yapılan kazılarda da bulunmuştur. Aydın Milas yakınlarındaki Lagina kazısını yönetmiştir.

1883'te Y. Oskan'la birlikte Le tumulus de Nemroud-Dagh, 1889'da Les ruines d'Arslan-Tasch ve 1892'de Th. Reinach'la birlikte Une nécropole royale de Sidon eserlerini hazırlamıştır (Gündüz, 2023).

1909 senesinde son Avrupa seyahatini gerçekleştirmiş ve bu seyahatte üç Alman iki İngiliz üniversitesinden yazdığı eser sebebiyle nişan almıştır (Mansel, 1959). Kendisine Oxford Üniversitesi tarafından fahri doktorluk unvanı verilmiştir (Türkseven, 2010).

24 Şubat 1910'da altmış sekiz yaşında Kuruçeşme'deki yalısında hastalık nedeniyle vefat etmiştir. Vasiyeti nedeniyle Eskihisar'daki köşkünün arkasında tepeye defnedilmiştir (Türkseven, 2010). 1881 yılında getirildiği müze müdürlüğü görevine vefatına kadar devam etmiştir.

3. SONUÇ

Osman Hamdi Bey, Avrupa'da aldığı eğitim boyunca seyahat etmiş ve oradaki sanat, müzecilik, arkeoloji gibi alanlardaki gelişmeleri takip etmiştir. Eski eserlerin korunmasının önemini görüp ülkesinde de bu bilinci oluşturmak için çalışmıştır.

Osman Hamdi Bey'in müze müdürlüğü döneminde 30 yılı aşkın süredir faaliyette bulunan Müze-i Hümayun, tam anlamıyla müze olarak faaliyete girmiştir. 1884 Asar-ı Atika Nizamnamesi diğer eski eser yasalarından farklı olarak eski eserlerin ne olduğunu tanımlamaktadır. Bu tanım maddeleriyle birlikte yabancıların yurtdışına eser kaçırmasının önüne geçilmiş ve yasadaki boşluk giderilmiştir.

Müze binasının kütüphanesinin gelişmesi için de çabalamış diğer ülkelerden kitap, dergi getirterek kaynakları zenginleştirmiştir. Müze sadece eserlerin sergilendiği yer olmaktan çıkıp donanımlı bir araştırma merkezine dönüşmüştür.

Osmanlı Devleti'nin ilk güzel sanatlar okulu olan Sanayi-i Nefise Mektebi Osman Hamdi Bey'in çabalarıyla açılmıştır. Müzeye bağlı olan bu okulda dönemin ünlü mimarları, ressamı ders vermiştir.

Osman Hamdi Bey bizzat kazı alanlarındaki çalışmalara katılmış ve müze için eserlerin İstanbul'a gönderilmesini istemiştir. Aynı anda birçok yerde kazı başlatılması için çaba gösteren Osman Hamdi Bey ilk Türk arkeolog unvanının da sahibidir. İskender ve Ağlayan Kızlar lahitlerinin bulunduğu Sayda kazısı başta olmak üzere birçok kazının başlamasına öncülük etmiştir. Bu kazı sonucu Avrupa'da yaptıklarıyla ün kazanmıştır. Çalışmalarından dolayı kendisine ödüller ve nişan verilmiştir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ELDEM E., (2010). Osman Hamdi Bey Sözlüğü. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Makaleler

ÇAL H., (2009). Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Müzeler. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 14(1), 315-332.

EROL S., (2019). İstanbul'dan Paris'e Gönderilen İlk Osmanlı Talebelerinden Edhem Efendi'nin Eğitim Hayatı. İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi, 3(1), 53-69.

KELEŞ V., (2010). Modern Müzecilik ve Türk Müzeciliği. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(1-2), 1-15.

KURULOĞLU F., (2010). Osmanlı Devleti'nde Müzecilik. Tarih Okulu, 6(1), 45-61.

MANSEL A. M., (1959). Osman Hamdi Bey. Anadolu, 4(1), 291-301.

MERİÇ H., (2011). Osmanlı Devleti'nde İlk Müze / Müze-İ Hümayun: Çinili Köşk. Sigma, 3(1), 308-314.

ÖNGE M., (2018). Kültür Mirasını Tanımlamak İçin Türkiye'de Kullanılan İlk Özgün Terim: Âsâr-ı Atıka. Avrasya Terim Dergisi, 6(1), 8-14.

ÖZKASIM H., & Ögel, S., (2005). Türkiye'de Müzeciliğin Gelişimi. İTÜ Dergisi, 2(1), 96-102.

SAATÇI ATA M. B., (2021). Müzeciliğin Gelişmesinde Müze-i Hümayun Müdürleri Philipp Anton Dethier ve Osman Hamdi Bey Dönemlerinin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirmesi. Gaziantep University Journal of Social Sciences, 20(3), 1473-1499.

SÖNMEZ A., (2020). Osman Hamdi Bey'in Sayda Kazısı ve Bu Kazının Müze-i Hümayun'un Gelişimine Etkisi. History Studies, 12(3), 765-788.

TATAROĞLU E., (2011). Osman Hamdi Bey: 19.Yüzyılın Türk Müzecisi-Devlet Adamı-Ressamı-Sanat Eğitimsi-Arkeoloğu. Milli Eğitim, 48(221), 175-185.

İnternet Kaynakları

GÜNDÜZ F., Osman Hamdi Bey. TDV İslâm Ansiklopedisi. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/osman-hamdi-bey>) Erişim Tarihi: 20.12.2023.

YÜCEL E., Müze. TDV İslâm Ansiklopedisi. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/muze>) Erişim Tarihi: 20.12.2023.

ÜREKLİ F., Sanâyi-i Nefise Mektebi. TDV İslâm Ansiklopedisi.
(<https://islamansiklopedisi.org.tr/sanayi-i-nefise-mektebi>) Erişim Tarihi: 21.12.2023.

Resimler

GÜNDÜZ B., (2023). İstanbul Arkeoloji Müzesi Fotoğrafları. Kişisel arşiv.

Tezler

ŞAHİN M., (2019). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e müzecilik 1846-1938 (Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi).

TÜRKSEVEN H., (2010). Osmanlı Devleti'nde eski eser politikası ve Müze-i Hümayun'un kuruluşu (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi).